

Bemiddeling door de politie bij eergeerelateerd geweld*

Janine Janssen & Ruth Sanberg

In deze bijdrage staan wij stil bij de vraag hoe de politie bemiddelt bij eergeerelateerd geweld. In de eerste paragraaf geven wij een beeld van wat onder eergeerelateerd geweld moet worden verstaan: op welke sociale velden doet deze vorm van geweld zich voor en wat is de aanleiding voor eerconflicten? Hoe ziet de Nederlandse politieke aanpak van dit geweld eruit? In de tweede paragraaf zoomen wij in op de term bemiddeling: onder bemiddeling wordt van alles en nog wat verstaan. Hoe bakenen wij in dit stuk die term af en wat kan er in dit verband gezegd worden over een eventuele rol voor de politie? In de derde paragraaf komt de bemiddeling in eerzaken aan bod en aan het einde volgt een korte afsluiting.

1 Wat is eergeerelateerd geweld?

1.1 Van eerwraak naar eergeerelateerd geweld

Eerwraak is een zuiverings- of reinigingsritueel waarbij een smet in een geformaliseerde en dramatische vorm wordt verwijderd. Tot zover zijn de deskundigen het wel eens, maar tot op heden zijn de meningen verdeeld over een exacte definitie. Sommige stellen dat dit ritueel aan een aantal ideaaltypische kenmerken moet voldoen, terwijl anderen absolute kenmerken noemen (zie bijvoorbeeld Van Eck, 2001; Nauta & Werdmölder, 2002; Ermers, 2007). Ondanks het feit dat deskundigen het fenomeen moeilijk te definiëren vinden, is de term 'eerwraak' in de loop der jaren steeds meer ingeburgerd geraakt. Het woord 'eerwraak' kan overigens niet op een hele lange aanwezigheid in de Nederlandse taal bogen. Het werd namelijk pas in 1978 door de turkoloog Nauta geïntroduceerd (Van Dijken & Nauta, 1978). Een andere turkoloog, Van Eck, vertelde ooit dat toen zij tegen het einde van de vorige eeuw aan haar proefschrift over eerwraak onder Turken werkte, geïnteresseerden in haar werk dikwijls dachten dat ze over 'inbraak' schreef: de term 'eerwraak' was obscuur en zei de meeste mensen helemaal niets (Janssen, 2008). Inmiddels is de term 'eerwraak' een bij een breed publiek bekend begrip geworden, dat vaak wordt geassocieerd met dodelijke vormen van geweld uit naam van eer tegen een Turkse achtergrond.

De praktijk, en zeker die van de politie, laat zien dat het bij conflicten rondom eerschending lang niet altijd tot een dodelijke afloop hoeft te komen. Ook andere vormen van geweld komen in beeld, zoals bedreiging of mishandeling. Om die reden is dan ook de bredere term 'eergeerelateerd geweld' in zwang geraakt. Wat ziet de politie daarvan? Jaarlijks komen bij de politie ongeveer 3000 zaken binnen

* Met dank aan Mart Rasenberg, materiedeskundige bij het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LECGEG) van de nationale politie, voor zijn waardevolle commentaar.

waarbij rekening gehouden wordt met een geschonden eergevoel als motief voor (dreigend) geweld. Circa 500 van die zaken zijn dermate complex, dat een beroep wordt gedaan op het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LECGEG) van de nationale politie. Van die ingewikkelde zaken is bekend dat jaarlijks tussen de 1 en 3 procent een dodelijk afloop kent (moord, doodslag of zelfdoding). Het merendeel van die complexe zaken zijn bedreigingen. Hoewel dit geweld relatief veel vrouwen raakt, komen ook mannen als (dodelijk) slachtoffer in beeld. In ongeveer 40 procent van deze gevallen gaat het om kwesties in een Turkse of Koerdische context en in ongeveer 20 procent van de gevallen om zaken met een Marokkaanse of Berberse achtergrond. De laatste jaren komt ook meer casuïstiek in beeld met betrokkenen van Syrische, Irakese of Somalische komaf (LECGEG, 2016).

1.2 Aanleidingen tot eerconflicten

De term 'eergeerelateerd geweld' doet een uitspraak over de aanleiding tot een conflict. Geweld uit naam van eer kan zich op allerhande sociale domeinen voordoen, bijvoorbeeld in de politiek, in de wereld van de criminaliteit en zelfs op het voetbalveld (Blok, 1993; Janssen, 2008; Janssen, 2010; Janssen, 2014). Uiteraard speelt geweld uit naam van eer ook in familieverband en op het terrein van zeden een rol. Sterker nog, het Nederlandse beleid dat voor de aanpak van eergeerelateerd geweld is ontwikkeld, is vooral gericht op geweld in naam van eer in deze context (Ferwerda & Van Leiden, 2005; Janssen, 2008; Brenninkmeijer et al., 2009).

In eerconflicten treffen we verschillende stenen des aanstoots aan. In familiegroepen kan de nodige deining ontstaan rond partnerkeuze, het aangaan van buitenechtelijke relaties, het krijgen van buitenechtelijke kinderen, het aanvragen van een echtscheiding en verzet tegen in de familie geldende regels (Van Eck, 2001; Gezik, 2003; Ermers, 2007; Janssen, 2008). Een kritische lezer denkt wellicht dat dergelijke kwesties even goed kunnen resulteren in 'gewoon' huiselijk geweld. Wat eerproblemen echter een andere dimensie geeft, is dat betrokkenen ervaren dat de eer van de familie in het geding komt en zich genoodzaakt zien door dreiging of toepassing van geweld de eer alsnog te redden of te zuiveren. Opvallend is verder dat dergelijke conflicten de *nuclear family* overstijgen en plaatsvinden in grotere groepsverbanden, zoals dat van de *extended family*, waarbij groepsdruk een grote rol speelt.

Inmiddels worden met 'eergeerelateerd geweld' ook andere fenomenen in verband gebracht, die geassocieerd worden met migratie en de multiculturele samenleving: vrouwelijke genitale verminking (besnijdenis), huwelijksdwang, huwelijksgevan-lijkh huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens één van de huwelijkskandidaten heeft plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd. In Nederland zijn religieuze huwelijken overigens niet rechtsgeldig. Een religieuze plechtigheid dient altijd na de voltrekking van een rechtsgeldig burgerlijk huwelijk plaats te vinden. Van huwelijksgevangenschap is sprake wanneer een man of vrouw een huwelijk

wil beëindigen en daarvoor niet de benodigde medewerking krijgt van de echtgenoot(e). Het gaat hier om een informeel of een religieus huwelijk dat in het land van herkomst van (een van beide) partners rechtsgeldigheid heeft. Als één van beide echtelieden niet meewerkt aan de scheiding, is er sprake van huwelijkse gevangenschap. Bij achterlating gaat het om vrouwen, al dan niet met hun kinderen, maar ook om jongeren (zowel jongens als meisjes) die tegen hun wil en zonder identiteits- en verblijfsdocumenten door hun echtgenoot, vader of beide ouders in het land van herkomst worden achtergelaten. Achterlating kan samen gaan met huwelijkswang of huwelijkse gevangenschap, maar dat is niet noodzakelijk. Er wordt verder ook gesproken over de problematiek van 'verborgene vrouwen'. Daarbij gaat het om vrouwen die door de partner en/of familie gedwongen worden om in isolement te leven. Achterlating of huwelijkswang kan hiermee samenhangen (Janssen, 2016). Van huwelijkswang, achterlating en huwelijkse gevangenschap zijn in Nederland in feite alleen maar schattingen bekend. Er werd voor de jaren 2011 en 2012 een *educated guess* gedaan met een minimale ondergrens van 181 gevallen van huwelijkswang, 178 maal achterlating en 140 gevallen van huwelijksgevangenschap (Smits van Waesberghe et al., 2010).

1.3 De (politie) aanpak van eergerelateerd geweld in Nederland

In opdracht van toenmalig Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie, Rita Verdonk, werd in 2004 in de politieregio's Haaglanden en Zuid-Holland-Zuid een pilotproject gestart. Dat project begon in 2004 en werd beëindigd in 2006. De algemene doelstelling van de pilot was tweeledig: enerzijds werd gestreefd naar een zo goed mogelijke preventie en bescherming van potentiële slachtoffers van eergerelateerd geweld en anderzijds werd getracht inzicht te verschaffen in de achtergronden en de aard van eergerelateerde zaken, waarmee de politie in de praktijk te maken krijgt. Mede geïnspireerd door de uitkomsten van de pilot bij de politie heeft de Tweede Kamer in 2005 het kabinet verzocht passende maatregelen te treffen met het doel de aanpak van eergerelateerd geweld breed te verspreiden. Vervolgens ging in 2006 een vijfjarig interdepartementaal beleidsprogramma van start onder coördinatie van de toenmalige Minister van Vreemdelingenzaken en Integratie. Later werd de Minister van (Veiligheid &) Justitie verantwoordelijk. Het beleidsprogramma omvatte vier thema's: maatschappelijke preventie, bescherming en opvang, strafrechtelijke aanpak en lokaal bestuurlijke aanpak. Vanuit deze vier thema's ontstonden drie deelprojecten: Maatschappelijke preventie, Bescherming en Strafrechtelijke Aanpak. Er is op deze drie terreinen gestreefd naar betere weerbaarheid van slachtoffers, risicogemeenschappen en hulpverleners. Verder werd geïnvesteerd in het verbeteren van de herkenning van (dreiging met) eergerelateerd geweld, het uitbreiden van mogelijkheden om daadwerkelijk te kunnen helpen en, in samenhang daarmee, in de verbetering van onderlinge contacten en samenwerking tussen de betrokken instellingen en de gemeenschappen waarbinnen eergerelateerd geweld speelt. Ook was er aandacht voor het realiseren van voldoende opvangplaatsen voor slachtoffers. Wat de rol van de politie betreft richtte het streven zich op het bevorderen van het op adequate wijze opsporen en vervolgen door politie en justitie op basis van inzicht in eergerelateerd geweld via gedegen, feitelijk onderzoek. Daarnaast werd gewerkt aan een

opzet voor eenduidige registratie van eerzaken en een integrale samenwerking tussen politie, vrouwenopvang, het Openbaar Ministerie en andere relevante (overheids)instanties (Janssen, 2008; Loef & Van Aalst, 2012). Verworvenheden van dit programma zijn inmiddels geïntegreerd in de werkwijze van betrokken organisaties (Zweers et al., 2011).

In dit brede, interdepartementale programma was binnen het strafrechtelijk traject een bijzondere rol weggelegd voor de politie. Nadat bij de politie het pilotproject was voltooid, is dan ook een begin gemaakt met de inrichting van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG). In 2008 zag dit centrum formeel het levenslicht. Naar dit centrum is ook een methode voor de herkenning en aanpak van eergerelateerd geweld genoemd, de 'methode LEC EGG'. Deze methode wordt door de Nederlandse politie inmiddels als standaardaanpak gehanteerd voor gewelddadige eerzaken. De methode bestaat uit drie stappen: ten eerste de herkenning van zaken waarbij ergevoel wellicht een rol speelt bij (dreigend) geweld door middel van het screenen van zaken op de aanwezigheid van 'rode vlaggen'. Sommige vlaggen hebben te maken met aanleidingen tot conflicten (provocaties, bedreigingen, en dergelijke), andere met (veronderstelde) gevolgen van eerherstel (bijvoorbeeld moord, doodslag, suicide, maar ook vermissingen) en tot slot zijn er rode vlaggen die verwijzen naar sociale achtergronden en culturele codes waaruit is af te leiden in welke mate individuen afhankelijk zijn van hun gemeenschap. Deze rode vlaggen zijn uitgewerkt in een dagelijks uitgevoerde elektronische zoekslag van de politieke informatiesystemen van de tien lokale politie-eenheden. Dit elektronische sleepnet haalt zaken boven waarbij vragen leven over eer als motief. Voor die zaken wordt in stap twee een 'checklist' ingevuld, dat wil zeggen een itemlijst met open vragen, waarmee informatie over sociale achtergronden van betrokkenen wordt verzameld.¹ Op basis van de verzamelde gegevens kan met tussenkomst van het LEC EGG eventueel een externe deskundige worden ingeschakeld, bijvoorbeeld een (cultureel) antropoloog of een arabist, die zijn of haar licht laat schijnen over mogelijke motieven voor (dreigend) geweld. De derde stap is het maken van een plan van aanpak. De eerste twee stappen – vroegherkenning en het informatie verzamelen met de checklist – worden door de lokale eenheden uitgevoerd. Bij het maken van een analyse en een plan van aanpak en de inzet van deskundigen kan vervolgens een beroep worden gedaan op ondersteuning van het LEC EGG.

2 Bemiddeling en de rol van de politie

2.1 Wat is bemiddeling?

Het etiket 'bemiddeling' wordt geplakt op een scala van activiteiten die in uiteenlopende situaties worden uitgevoerd: zo zijn er alleen al in het geval van bemiddeling naar aanleiding van een strafbaar feit verschillende fases in het strafproces waarin bemiddeling kan plaatsvinden. Spapens (2000) constateert dat het vrijwel

¹ Deze kan geraadpleegd worden via: www.politie.nl/https://www.politie.nl/themas/eergerelateerd-geweld-voor-professionals.html.

ondoelmatig is uit dit scala aan praktijken een eenduidige definitie van het begrip bemiddeling af te leiden. Naast de term 'bemiddeling' wordt ook vaak gesproken over 'mediation'. Soms worden die termen door elkaar gebruikt, maar bemiddeling bestrijkt een bredere terrein dan mediation (Brennkinkmeijer et al., 2009; zie ook: Aertsen, 2004 en Lochs, 2010). Volgens Wierema (2005) is bemiddeling 'tussenkomen tot verzoening'. De bemiddelaar vraagt naar de opvattingen van de verschillende partijen en doet vervolgens een voorstel voor een oplossing. Het voorstel wordt aan de partijen voorgelegd en die hebben de mogelijkheid om het te accepteren of af te wijzen (Wierema, 2005). Hoe het ook zij, bij de aanpak van eerdere zaken en in deze bijdrage gebruiken wij de term 'bemiddeling' als het zoeken naar een oplossing van een conflict door twistende partijen met elkaar in gesprek te brengen. Mediation zien we als een specifieke vorm van bemiddeling, die volgens een specifieke methodiek plaatsvindt, die wij hier verder buiten beschouwing laten (Sanberg & Janssen, 2011).

2.2 *Wat is bemiddeling door de politie?*

De politie bemiddelt in uiteenlopende omstandigheden. Dat begint al bij de verantwoordelijkheid die de politie draagt voor het tot stand brengen van eenvoudige schaderelingen. Vaak is politiebemiddeling gericht op kleine criminaliteit met een duidelijke, lichte materiële schade. Deze bemiddelvorm legt niet zozeer de nadruk op het proces dan wel op het resultaat van de onderhandelingen (een schadevergoeding). Dit resultaatgerichte karakter wordt in de hand gewerkt door het streven naar een snelle reactie van de politie en het strafrechtssysteem in het algemeen, en door de praktische behoefte om de werklust van de rechtbank te verminderen (Aertsen, 2004). Maar ook zonder deze kaders kunnen politieambtenaren in tal van situaties een bemiddelende rol spelen. De politie komt immers tijdens de surveillance in aanraking met burgers die in een conflict verzeild zijn geraakt. Vaak kunnen conflicten in de dagelijkse praktijk door bemiddelend optreden van agenten direct worden afgehandeld. De aanpak van een dergelijke bemiddeling is sterk afhankelijk van het persoonlijke initiatief van de betrokken politiefunctionaris en van toevallige omstandigheden. Zo kan het variëren van een conflict tussen een individuele dader en één enkel slachtoffer, maar eventueel goed kan het gaan om een conflict tussen groepen. Bijvoorbeeld wanneer een groep hangjongeren voor overlast zorgt bij meerdere buurtbewoners. Spapens (2000) stelt dan ook dat in de politiepraktijk waarschijnlijk tal van voorbeelden van bemiddeling te vinden zijn die door betrokkenen niet eens als zodanig zullen zijn benoemd.

2.3 *Enkele principiële punten*

In de literatuur over bemiddeling worden verschillende belangrijke principiële punten genoemd: een basis van vrijwilligheid, vrouwelijkheid, onafhankelijkheid en horizontale verhoudingen (zie bijvoorbeeld Spapens, 2000; Brennkinkmeijer et al., 2005; Aertsen, 2004; Lochs, 2010; Sanberg & Janssen, 2011). We lopen ze hier één voor één na en vragen ons af wat dit voor de politie in de rol van bemiddelaar betekent. Hoe staat het bijvoorbeeld met vrijwilligheid? In hoeverre is het principe van vrijwillige deelname gegarandeerd wanneer de politie bemid-

delt? Een politieagent straalt gezag uit en kan vanuit de functie van handhaver van de openbare orde dwang uitoefenen op burgers. Het risico bestaat dus dat burgers die in een conflict verwickeld zijn geraakt en tot een bemiddeling worden uitgenodigd door de politie, het idee hebben dat zij hier niet onderuit kunnen. Dit kan enigszins ondervangen worden op dezelfde manier als dat bij bemiddeling in het kader van een strafproces gebeurt: door voorafgaand aan de bemiddeling duidelijkheid te geven over de voorwaarden en de consequenties van deelname aan de bemiddeling. Op die manier kunnen burgers een geïnformeerde keuze maken. Daarnaast speelt er natuurlijk in het geval van gepleegde strafbare feiten de vraag of het uitgangspunt van vrijwilligheid wel zo strikt dient te worden nageleefd. De politie behoort immers op te treden tegen strafbare feiten. En als met een bemiddeling het conflict kan worden opgelost, mag de betreffende burger ook blij zijn dat er geen gerechtelijke procedure van komt.

Een ander belangrijk principe is dat van vrouwelijkheid. Partijen moeten alle zaken die relevant zijn voor het conflict kunnen bespreken tijdens de bemiddeling. Dan spelen er bij bemiddeling door een politiefunctionaris twee problemen. Ten eerste kunnen de deelnemers zich in aanwezigheid van een politieambtenaar minder vrij voelen om alles te vertellen. Dan is het mogelijk dat zaken onbesproken blijven die wel cruciaal zijn geweest in het conflict, waardoor de bemiddelingspoging mislukt of een overeenkomst wordt gesloten die onvolledig is en daardoor het conflict niet oplost. Doordat een veilige omgeving waarin alles besproken kan worden ontbreekt, kan er dan geen succesvolle bemiddeling plaatsvinden. Een tweede probleem op het vlak van vrouwelijkheid doet zich voor wanneer de deelnemers ondanks de aanwezigheid van de politiefunctionaris wel het achterste van hun tong laten zien, en daarbij gepleegde misdrijven ter sprake brengen. Dit brengt een dilemma naar boven: de beroepseisen van de politiebtenaar botsen met de vrouwelijkheidseis van de bemiddelaar. In handboeken wordt de geheimhoudingsplicht aangekaart als een dilemma voor de bemiddelaar. Voorbeelden van dergelijke dilemma's die worden aangehaald door professionele bemiddelaars zijn: bij vermoedens van kindermishandeling, doodsb bedreigingen tijdens de bemiddeling en onderhandelingen over zwart geld. Sommige auteurs stellen dat de geheimhoudingsplicht vervalt wanneer er sprake is van criminele activiteiten of van informatie over de dreiging van een misdrijf (Bakker et al., 2008). Ook bemiddelaars dienen dus strafbare feiten te melden. Bemiddelaars zijn vaak niet fulltime bezig met bemiddelen, het overgrote deel oefent daarnaast nog een ander beroep uit (Vogels & Van der Zeijden, 2010). Zij dienen zich dus ook te houden aan de voorschriften van die beroepsgroep. In het geval van een politiebemiddelaar ligt deze grens nog wat lager. De verminderde toepasbaarheid van het vrouwelijkheidsprincipe lijkt in het geval van een politiefunctionaris als bemiddelaar onvermijdelijk.

De onafhankelijkheid van de bemiddelaar is niet gegarandeerd wanneer een politiebtenaar deze rol vervult. In sommige bronnen wordt onafhankelijkheid gedefinieerd als onafhankelijk van de overheid. Deze opvatting staat natuurlijk op gespannen voet met het inzetten van politiemensen als bemiddelaar. In de Neder-

landse context is bemiddeling in ieder geval in hoge mate geïnstitutionaliseerd, en wordt dit minder als een probleem gezien dan in andere landen. Er is nog een opzicht waarin een politiebemiddelaar als minder onafhankelijk kan worden ervaren: deze heeft immers een duidelijke taak op het gebied van de handhaving van de openbare orde. De politie vertegenwoordigt daardoor een belang. Wanneer de bemiddelaar een politiebemiddelaar is, kan het horizontale karakter van bemiddeling in de knel komen. Het horizontale karakter houdt in dat partijen evenveel in de melk te brokkelen hebben. Het is niet zo dat de bemiddelaar boven de partijen staat, zoals een rechter, maar alle deelnemers staan op hetzelfde niveau. Een politiebemiddelaar staat uit hoofde van zijn of haar functie wel in een gezagsverhouding tot burgers. Ook door de reguliere manier van optreden van een politieagent ten opzichte van burgers kan het voor politiebemiddelaars lastig zijn om niet een dominante houding aan te nemen in de gesprekken. Wanneer politiebemiddelaars worden ingezet als bemiddelaars, kunnen zij wellicht op dit punt extra training nodig hebben. Uit onderzoek blijkt dat bemiddelingsprojecten met goed getrainde politiebemiddelaars succesvol zijn (Shapland, 2009).

2.4 Voor- en nadelen van bemiddeling door de politie

In de regel gaat het bij politiebemiddeling om eenvoudige strafzaken. Bemiddeling kan dan een krachtig middel zijn om sociaal wenselijk gedrag te bewerkstelligen, maar het is natuurlijk niet de bedoeling dat een bemiddelingsgesprek leidt tot valse bekentenissen of dat het wordt ingezet als informatiebron voor het politieonderzoek (Braithwaite, 1989). Shapland (2009) vindt het belangrijk deze gevaren te benoemen, maar wijst ook op de mogelijke betekenis van de culturele achtergrond van betrokkenen.² Verder haalt zij enkele onderzoeken aan naar het effect van de aanwezigheid bij of de leiding door politiefunctionarissen bij bemiddelingen. Deze onderzoeken leveren verschillende resultaten op. Hoewel sommige politiebemiddelaars moeite hebben om zich niet te bemoeien met de uitkomsten van de bemiddelingsgesprekken, zijn de resultaten over het algemeen positief. Het is wel belangrijk dat agenten goede training krijgen, omdat zij normaal gesproken juist een actieve houding aannemen.

Wanneer sprake is van ernstige strafbare feiten of van complexe, langdurige conflicten, pleiten verschillende auteurs voor de inzet van professionele bemiddelaars (bijvoorbeeld Shapland, 2009; Lochs, 2010). De politie kan haar rol dan beperken tot het inventariseren van de bereidheid tot deelname bij partijen en hen vervolgens doorverwijzen naar een professionele bemiddelingsorganisatie. Voor bemiddelingsorganisaties die draaien op vrijwilligers kunnen dergelijke conflicten ook te hoog gegrepen zijn: bij veel buurtbemiddelingsprojecten geldt bijvoorbeeld dat een zaak niet wordt opgepakt als het gaat om geweld of langdurige conflicten (Jansen, Meijer & Bongers, 2010). Waar de grens precies ligt, is niet duidelijk: bemiddeling is maatwerk, per geval dient een afweging gemaakt te worden

2 Zo wijst zij erop dat Braithwaite bij het formuleren van zijn bedenkingen tegen politiebemiddeling het oog heeft op de Australische situatie, waarin de politie een problematische relatie heeft met Aboriginajongeren.

om tot een passende oplossing te komen. Zo blijkt ook bij meer gestructureerde vormen van overleg, tussen bijvoorbeeld buurtbewoners en overlast gevende jongeren, bemiddeling door een betrokken politiefunctionaris in veel gevallen de voorkeur te krijgen. Volgens deze auteurs is bemiddeling door agenten vooral nodig in langslappende en risicovolle conflicten, omdat in die situaties de andere instellingen in de buurt terughoudend zijn met ingrijpen. Het gaat om interventie in een bedreigende situatie, waarbij sprake is van urgentie en er sancties dienen te worden opgelegd als betrokkenen hun gedrag niet bijstellen. Wanneer de gewelds dreiging te groot is, zal bemiddeling door de politie aangewezen zijn (Gunther Moor & Van Stokkom, 2009). Ook het slachtofferbelang kan daartoe aanleiding geven. Zo bleek uit onderzoek van Shapland (2009) dat slachtoffers het in sommige gevallen prettig vonden dat er een politiebemiddelaar bij de bemiddeling aanwezig was, zeker wanneer het een ernstig misdrijf betrof of als er sprake was van geweld. De politie kon slachtoffers geruststellen dat zij veilig waren tijdens deelname aan de bemiddeling en dat zij niet opnieuw slachtoffer zouden worden van geweld. Criminologen wijzen in dit verband ook op de gezagvolle verschijning van de wijkagent en de symboliek die deze uitstraalt. Dat zou moeten worden benut voor de ordehandhaving (Gunther Moor & Van Stokkom, 2009).

3 Bemiddelen in eerzaken

3.1 Een culturele traditie van bemiddeling

Verschillende onderzoeken naar eerwraak en eergeerlateerd geweld in uiteenlopende culturen besteden aandacht aan de rol van bemiddeling. Van Eck stelt in haar boek over eerwraak onder Turken in Nederland dat bemiddeling op zichzelf geen alternatief biedt voor eerwraak, maar dat het wel kan worden ingezet als middel om een vreedzame oplossing voor de eerkwestie te bewerkstelligen (Van Eck, 2001). Zij noemt twee andere onderzoeken waarin over bemiddeling in eerkwesties wordt geschreven: Durham (1928), geciteerd in Van Eck, 2001), over eergeeweld op de Balkan en Kressel (1981, zoals geciteerd in Van Eck, 2001) en over Palestijnen in Israël. Ook Ginat (1997), die veldwerk heeft verricht onder Arabische bedoeïenstammen in Israël, spreekt over bemiddeling in conflicten over bloedwraak. Ermers schrijft in zijn boek over eergeerlateerd geweld onder Turken en groepen uit het Midden-Oosten ook vooral over bemiddeling in de context van bloedwraak. Een ander moment waarop bemiddeling plaatsvindt binnen deze gemeenschappen is in het geval van een schaking (Van Eck, 2001; Ermers, 2007). Dat wil zeggen dat een jongeman een meisje ontvoert teneinde met haar te trouwen. Dit kan zowel met als zonder instemming van het betreffende meisje gebeuren, maar heeft altijd een schending van de eer van de familie van het meisje tot gevolg. Vervolgens wordt een bemiddelaar ingeschakeld om de (schoon)ouders op de hoogte te stellen en te onderhandelen over bijvoorbeeld de kosten voor het feest en de bruidsschat. Wanneer er uiteindelijk een huwelijk plaatsvindt, is de eer hersteld. Ook bij een regulier huwelijksaanzoek wordt door betrokken families over deze zaken onderhandeld, zij het niet altijd via een bemiddelaar.

Er zijn verschillende personen die zouden kunnen worden ingezet voor bemiddeling in eerzaken. Antropologisch onderzoek leert dat bijvoorbeeld dorpsoudsten, imams of andere invloedrijke personen in een (dorps)gemeenschap optreden als bemiddelaar (Van Eck, 2001; Durham, 1928, geciteerd in Van Eck, 2001). Soms wordt een antropoloog tijdens het veldwerk ingeschakeld als bemiddelaar in conflicten, omdat die als buitenstaander een neutrale positie heeft (Kressel, 1981, geciteerd in Van Eck, 2001 en Ginat, 1997). Dit sluit aan op eerdere publicaties van het LEC EGG waarin is aangegeven dat het in sommige gevallen mogelijk is een invloedrijk persoon uit de eigen kring van betrokkenen te laten bemiddelen. Betrokkenen kennen wellicht iemand die daar 'voldoende gezag en draagvlak voor heeft' (p. 12 checklist, geciteerd in Janssen, 2009). Indien dit niet het geval is, zou een geestelijk leider als bemiddelaar een alternatief kunnen zijn. Het LEC EGG waarschuwt er wel voor dat het onwenselijk is om standaard een imam of een andere geestelijk leider in te schakelen bij een erkwestie, zonder dat hierover is overlegd met de betrokkenen. Het kan namelijk desastreuze gevolgen hebben als blijkt dat het gezag van de leider door de betrokkenen niet wordt erkend.

Bij een eerconflict zijn doorgaans meer mensen betrokken dan bij een slachtofferdaderbemiddeling, waarin sprake is van een individuele dader en één slachtoffer. Een van de kenmerken van eegerelateerd geweld is juist het collectieve aspect ervan. Wanneer er een ernstige eerschending heeft plaatsgevonden, kan het zijn dat een familie bij elkaar komt om te overleggen hoe zij de familie-eer weer kunnen zuiveren. In de literatuur wordt dit het familieberaad genoemd (zie bijvoorbeeld Van Eck, 2001). Er is immers meer in het geding dan alleen de persoonlijke reputatie van de eerschender: de eer strekt zich uit naar de gehele familie. Het is dus wellicht wenselijk meerdere mensen bij de bemiddeling te betrekken. In een familieberaad worden de kosten en baten van het plegen van eegerelateerd geweld afgewogen: men wil de eer herstellen, maar dit doel moet bereikt worden met zo min mogelijk schade (Van Eck, 2001). Men beseft natuurlijk dat wanneer een familied geweld pleegt vanuit eerherstel, dit tot een gevangenisstraf kan leiden. Ook wordt wel beweerd dat het moeten vervallen tot het plegen van geweld om de eer te redden, minder eervol is dan het voorkomen van een geweldadige escalatie. Het overgaan op geweld wordt dan gezien als een zwaktebod (Van Eck, 2001). Dit gegeven kan wellicht gebruikt worden als ingang voor bemiddeling. De familie kan de schade beperken door in gesprek te gaan en een vreedzame oplossing te zoeken voor het eerconflict.

3.2 Bemiddeling door de politie in eerzaken

Wanneer een eerconflict zich afspeelt op Nederlandse bodem, wordt door de gemeenschap ook wel een beroep gedaan op de politie om te bemiddelen (Van Eck, 2001; Ermers, 2007). Hiervoor is aangegeven dat bij de politie jaarlijks circa 3000 zaken in beeld komen, waarbij rekening gehouden wordt met een geschonden eergevoel als motief voor (dreigend) geweld. Het is niet bekend in hoeverre van die zaken burgers de politie specifiek gevraagd hebben om te bemiddelen of hoe vaak de politie daadwerkelijk een bemiddelend gesprek heeft gevoerd. In principe doen de lokale eenheden van de politie de meeste zaken zelf af. Com-

plexe zaken worden aan het LEC EGG voorgelegd. Ook hiervan wordt niet apart geregistreerd of er is bemiddeld in een casus. Er is geen standaardprotocol voor bemiddeling in eerzaken. In deze paragraaf wordt beschreven welke tips het LEC EGG verstrekt aan collega's in lokale eenheden ten aanzien van het voeren van een bemiddelingsgesprek.

Wanneer kan in een eerzaak bemiddeld worden? Waar moet op worden gelet bij de toepassing van bemiddeling in eerzaken? Een standaardrecept voor een succesvol bemiddelingsgesprek dat aan alle dreiging een eind maakt, bestaat niet. Om een en ander overzichtelijk te houden en aan te sluiten bij de politietraining wordt gebruikgemaakt van de zeven gouden W's: waarom, waartoe, waarmee, wanneer, wie, wat en waar (Sanberg & Janssen, 2011)?

• WAARMEE begin je?

Treed nooit overhaast op. Maak een overzicht van de reeds verzamelde informatie. Welke informatie ontbreekt en hoe zou die alsnog ingewonnen kunnen worden? Verricht een gedegen vooronderzoek van de sociale omgeving van de betrokken partijen. In een voorgesprek kan nog belangrijke informatie aan de oppervlakte komen. Bovendien biedt een dergelijk gesprek de kans om een inschatting te maken van de emotionele staat en verwachtingen van betrokkenen. Bij dreigende escalatie kunnen emoties de overhand krijgen. Zijn de voorwaarden en consequenties van tevoren duidelijk gemaakt aan alle betrokkenen?

Is er hulp van een deskundige (bijvoorbeeld op cultureel gebied of inzake bemiddeling) nodig? Politiepersonen kunnen via de contactpersonen eegerelateerd geweld in de eigen eenheid vragen of ondersteuning van het LEC EGG noodzakelijk is. Kunnen betrokkenen daadwerkelijk met elkaar in gesprek gaan, dat wil zeggen dus ook fysiek in elkaars nabijheid verblijven? In hoeverre kan vertrouwelijkheid worden gegarandeerd? Wees er alert op dat de politie informatie over misdrijven niet kan negeren en houd er rekening mee dat door toedoen van de bemiddeling niet alsnog vertrouwelijke informatie bij derden terechtkomt, waarvoor een (eer)conflict nog verder kan escaleren. Denk goed na over de positie van de politieambtenaar, indien deze de rol van bemiddelaar op zich neemt: hij of zij is nu eenmaal geen neutrale buitenstaander. Zoals hiervoor al is aangegeven, kunnen zich situaties voordoen waarin een politieambtenaar handelend moet optreden, bijvoorbeeld wanneer informatie over een misdrijf aan het licht komt. De vraag is ook hoe het met de verhoudingen tussen de andere deelnemende partijen is gesteld: kan inderdaad iedereen op gelijkwaardige voet aan het bemiddelingsgesprek deelnemen? Tijdens het gesprek zal gesproken worden over thema's die gevoelig liggen. Het is echter zaak om als negatief ondervonden gedrag te bespreken en daarbij niet de betrokken persoon als het ware af te schrijven. Dan wordt het immers moeilijk om na afloop sociale relaties intact te houden. Wanneer afspraken helder en eenduidig worden vastgelegd, wordt het karakter van de bemiddeling ook minder vrijblijvend en wordt het moeilijker voor deelnemers om onder gemaakte afspraken uit te komen. Wie alle voorgaande punten serieus neemt, dient dat ook in de presentatie als rol van bemiddelaar te laten uitkomen. Van tevoren moet zijn nagedacht over de houding en rol van de bemiddelaar: de

presentatie moet stroken met de inhoudelijke overwegingen en doelen van de bemiddelaar.

- *WAAROM en WAARTOE gaje bemiddelen?*
Bijvoorbeeld het vergoeden van schade, het verwerken van leed, of samen vreedzaam verder leven in de toekomst? Wat zijn de verwachtingen van de deelnemers over de bemiddeling?
- Hoe wordt toegezien op de naleving van gemaakte afspraken? Wat gebeurt er na de bemiddeling, is er nagedacht over nazorg? Wellicht moet het bemiddelingstraject samengaan met een traject van monitoren, zeker als er sprake was van een serieuze geweldsdreiging.
- *WANNEER wordt er bemiddeld?*
Bemiddeling zou al plaats kunnen vinden bij angst voor eergeerelateerd geweld als er nog geen dreigementen zijn geuit. Dan heeft de bemiddeling een preventief karakter. In dat geval moet bij een erkwestie duidelijk zijn dat er niet onnodig geheimen worden geopenbaard die grotere eerproblemen veroorzaken. Bemiddeling kan ook plaatsvinden als er gedreigd is met geweld of wanneer daadwerkelijk geweld gepleegd is. Dan heeft het de functie om (verder) geweld te voorkomen.
- *WIE bemiddelt?*
Kennen betrokkenen een persoon die geschikt is om te bemiddelen? Is er iemand uit de eigen familie of gemeenschap die het vertrouwen en respect van alle deelnemende partijen geniet, dus ook van de bemiddelaar? Is inzet van een politiebemiddelaar als bemiddelaar wenselijk? Gaat het bijvoorbeeld om zaken waarbij vrouwelijke politie-informatie in het spel is, die niet met derden gedeeld kan worden? Is de bemiddelaar onafhankelijk? Heeft hij of zij geen persoonlijke band met de twistende partijen? En is de bemiddelaar onafhankelijk in de zin dat hij of zij beide partijen gelijk behandelt? Heeft de bemiddelaar voldoende gezag en draagvlak bij betrokkenen? Alleen een bemiddelaar met draagvlak kan respect en vertrouwen winnen van deelnemende partijen. Daarbij hoort ook dat de bemiddelaar zich kan inleven in de leefwereld van de twistende partijen en dus 'cultureel sensitief' is. In verband met draagvlak is het ook verstandig om na te denken over het wel of niet inzetten van een bemiddelaar uit dezelfde etnische groep. Aan de ene kant is het mogelijk dat betrokkenen zich daardoor prettig voelen, aan de andere kant is het niet ondenkbaar dat deelnemers het vervelend vinden 'de vulle was' buiten te hangen bij iemand met dezelfde etnische achtergrond. Denk ook na over inzet van mannelijke of vrouwelijke bemiddelaars.
- *WIE zijn aanwezig bij de bemiddeling?*
Is er sprake van vrijwillige deelname of dwang? Denk bijvoorbeeld aan dwang van familie- of andere groepsleden om wel of niet bij de bemiddeling aanwezig te zijn. Zitten de juiste mensen aan tafel? Hebben degenen die in gesprek gaan ook de bevoegdheid om beslissingen te nemen, beschikken zij over voldoende invloed binnen hun gemeenschap of familie? Is de machtsbalans tussen de deelnemers in evenwicht? Zijn de partijen in staat tot het nemen van eigen beslissingen? Zie in

dit verband ook wat hier eerder is besproken over horizontale verhoudingen. Probeer te voorkomen dat betrokkenen en de bemiddelaar in de rollen van 'aanklager', 'slachtoffer' en 'redder' schieten. Zitten er daadwerkelijk dader(s) en slachtoffer(s) aan tafel of hebben betrokkenen elkaar over en weer leed berekend? Wees dus alert om de rolverdeling niet te snel zwart-wit in te kleuren. Betreft het een intercultureel conflict of speelt het binnen één gemeenschap? Denk daarbij niet alleen aan het verschil in migratieachtergrond, maar ook bijvoorbeeld Turks-Koerdisch of Turks-Marokkaans. Zo komen er regelmatig zaken binnen bij het LEC EGG, waarbij een conflict ontstaat wanneer ouders er lucht van krijgen dat hun kind een vriendje of vriendinnetje heeft met een andere etnische achtergrond. Moet er een tolk worden ingeschakeld? Zijn er meerdere deelnemers bij de bemiddeling betrokken? Denk bij meerdere personen of groep(en) altijd na over de aard van de relatie: gaat het om familierelaties of andere duurzame relaties? Of betreft het bijvoorbeeld een conflict tussen zakenpartners? Verder geldt voor eerdere conflicten het principe: klein houden. Hoe minder mensen weten van de eerschending, hoe groter de mogelijkheden om de schade te herstellen. Dus is de vraag van belang of iedereen op de hoogte is van de eerschending of het dreigende (gewelddadige) eerherstel en bij wie in de groep het gezag ligt. Is de groep het unaniem eens over wat er is voorgevallen en wat is het doel dat nu door middel van bemiddeling gerealiseerd moet worden? Indien er geen consensus is, is er dan wellicht sprake van groepsdruk, bijvoorbeeld om bepaalde afspraken wel of niet te accepteren? Bevinden alle belanghebbenden zich in Nederland?

- *WAT is het onderwerp van het bemiddelingsgesprek?*
Waarom is de eer geschonden? Om welke concrete (nagelaten) handeling, gedrag of attitude gaat het? Is bij de eerschending de wet overtreden? Wat is de rol van bij de bemiddeling betrokken personen bij de eerschending geweest? Bijvoorbeeld dader, slachtoffer of beide? Tonen betrokkenen verantwoordelijkheid voor hun gedragingen? Is er al iets ondernomen om de eer te herstellen? Wat hebben betrokkenen al ondernomen en is daarbij de wet overtreden? Wat is de rol van bij de bemiddeling betrokken personen daar bij geweest? Bijvoorbeeld dader, slachtoffer of beide? Tonen betrokkenen verantwoordelijkheid voor hun gedragingen? Welke mogelijkheden zien betrokkenen om het gezamenlijke probleem te verhelpen? Kan er een vreedzame, legale manier van eerherstel worden gevonden? Is het veilig om te bemiddelen? Hoe groot is de kans op (dreigend) geweld? Betreft het een langdurig conflict? Is het nodig om de aandacht te richten op het actuele probleem of dient de gehele historie van het conflict te worden besproken?

- *WAAR vindt de bemiddeling plaats?*
Heeft de gekozen locatie een betekenis voor betrokkenen? Gaat het om neutraal terrein, zoals een politiebureau, of is het een betekenisvolle plek, zoals een gemeenschapshuis of een gebedshuis? En wordt die locatie dan gewaardeerd door alle twistende partijen? Kan de bemiddeling op het politiebureau plaatsvinden? Een politiebureau kan om veiligheidsredenen een goede locatie zijn. Bovendien staat de politie boven alle partijen en derhalve is een bureau dan ook neutraal terrein. Spelen veiligheidsaspecten een rol bij de keuze voor een locatie? Kunnen

twistende partijen in één ruimte worden geplaatst? Wordt men niet door derden gezien of gehoord tijdens het gesprek?

In paragraaf 2.4 is een aantal principiële punten rond bemiddeling genoemd: een basis van vrijwilligheid, vertrouwelijkheid, onafhankelijkheid en horizontale verhoudingen. In het begin van de pilotperiode die voorafging aan de oprichting van het LEC EGG is al over dit punt gerapporteerd. Vrijwillige deelname aan een bemiddeling is uiteraard gewenst, maar in het geval van eengerelateerd geweld wordt binnen de politie gevoeld dat enige dwang opweegt tegen het feit dat er geweld (dreigt te worden) gepleegd. Achterliggende gedachte is dat de politie liever geweld voorkomt dan dat ze geweldszaken moet oplossen. Een weigering mee te werken aan een bemiddelingsgesprek wordt vanuit die optiek dan ook als een veeg teken ervaren. Vertrouwelijkheid is in het geval van eerzaken een zeer belangrijk uitgangspunt, ook van de politieke aanpak. Om de aanpak van een zaak goed af te stemmen kan het nodig zijn informatie uit te wisselen met (keten)partners, maar hier bestaan strenge richtlijnen voor. Het is erg belangrijk dat de (politie)bemiddelaar ervoor zorgt dat informatie niet in verkeerde handen valt en dat er zorgvuldig wordt nagegaan wie waarvan op de hoogte is alvorens met betrokkenen in gesprek te gaan. Mede daarom raadt het LEC EGG aan eerst de twistende partijen apart te spreken voorafgaand aan een eventuele bemiddeling. Aan het uitgangspunt van onafhankelijkheid kan met een politieambtenaar als bemiddelaar niet worden voldaan. De politie heeft een taak en kan deze niet verzaken. Bij het inschakelen van een bemiddelaar uit eigen kring zijn echter ook kanttekeningen te plaatsen bij de onafhankelijkheid. Daarnaast is de rol van de politie voor iedereen duidelijk en weten de deelnemers dus waar ze aan toe zijn. Wanneer andere personen bemiddelen, is dit wellicht minder helder.

Van een horizontale verhouding tussen politieambtenaar en deelnemers aan een bemiddeling is geen sprake in verband met de gezagspositie. Dit kan echter ook voordelen bieden in een eerconflict: afspraken die worden gemaakt tijdens een bemiddeling worden mogelijk beter nageleefd, de politie weet in te grijpen wanneer een gesprek uit de hand dreigt te lopen. In de veelal conservatieve gemeenschappen waar eerconflicten zich doorgaans afspeelen, is gevoeligheid voor het gezag van de politie mogelijk nog sterker. In verschillende bronnen wordt het belang genoemd om een bemiddelaar te betrekken die autoriteit heeft binnen die gemeenschap. Deskundigen op het gebied van eengerelateerd geweld wijzen erop dat het van belang is dat de bemiddelaar voldoende zichtbare steun ontvangt van zijn omgeving, veelal gaat het om iemand uit de gemeenschap die het maatschappelijk ver heeft geschopt. Wanneer de bemiddeling niet goed verloopt, heeft dit volgens hem ook effect op de eer van de bemiddelaar: 'De hoofden van beide families beloven de bemiddelaar te stoppen met de gewelddadigheden. Als men zich niet aan zijn woord houdt, wordt dat gezien als een belediging aan het adres van de bemiddelaar. Deze is ook partij geworden in de kwestie vanaf het moment dat hij bemoeienis heeft met de zaak' (Firmers, 2007: 115). Dit heeft consequenties: wanneer de politie bemiddelt en men houdt zich niet aan de afspraken, dient dus ferm opgetreden te worden. Het is mogelijk ook een aanwijzing waarom projecten

met bemiddelaars uit de eigen gemeenschap soms stuiten op een afzijdige houding onder de eigen groep: men wil zijn vingers niet branden aan zoiets lastigs als een eerconflict, ook omdat een bemiddelaar gezichtsverlies lijdt wanneer afspraken niet worden nageleefd (Sanberg & Janssen, 2011).

Dat de bemiddelaar gezag moet hebben bij de gemeenschap of familie erkennen overigens ook de hulpverleners van Zahir, een gespecialiseerde opvanginstelling voor slachtoffers van eengerelateerd geweld. Oenema en Van Dijke (2010) geven ook aan dat bij bemiddelingsgesprekken vanuit Zahir altijd een politiefunctie aanwezig is, die zelf ook eventueel de bemiddelaarsrol op zich neemt. Zij kiezen hier vanuit veiligheidsoverwegingen voor, maar ook omdat bij de doelgroep van Zahir politieambtenaren gezaghebbend zijn.

'Ouders vinden het soms plezierig dat een politieambtenaar (gezagsdrager) vertelt dat bepaalde zaken naar de wet niet getolereerd worden in Nederland. Deze uitspraak is voor hen de legitimatie naar hun sociale omgeving om niet mee te gaan in eventuele eisen die de gemeenschap stelt' (Oenema & Van Dijke, 2010: 169).

4 Tot slot

Onder de noemer 'bemiddeling' gaan tal van praktijken schuil. In deze bijdrage hebben wij aandacht besteed aan wat de politie aan bemiddeling doet in eerzaken. De politie ziet daar beslist ruimte toe, maar het Nederlandse recht is altijd leidend; bemiddeling komt niet in plaats van handhaving. Bemiddeling wordt vooral gebruikt om er zorg voor te dragen dat ook in de (nabije) toekomst conflicten in familieverband niet verder escaleren. Het probleem zit weliswaar binnen de sociale groep, maar doorgaans willen betrokkenen die sociale banden graag intact houden. Bemiddeling kan daarbij helpen. Dat gaat echter niet vanzelf. Het succes van bemiddeling staat of valt met een gedegen voorbereiding. Kennis van de context is essentieel om niet alleen de geschikte bemiddelaar te kunnen kiezen, maar ook om de goede toon te kunnen voeren in een dergelijk gesprek.

Literatuur

- Aertsen, I. (2004) *Slachtoffer-lidatierbemiddeling. Een onderzoek naar de ontwikkeling van een herstelgerichte strafrechtpleging*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Bakker, M., J. Ernaus, K. Iest & B. de Vries (2008) *Ethische en andere dilemma's bij mediation naast rechtspraak*. Landelijk bureau mediation naast rechtspraak.
- Blok, A. (1980) *Eer en de fysieke persoon. Tijdschrift voor de sociale geschiedenis*, juni, 211-250.
- Blok, A. (1993) *De Bokertijders. Roversbenden en geheime genootschappen in de Landen van Overmaas (1730-1744)*. Amsterdam: Prometheus.
- Braithwaite, J. (1989) *Crime, shame and reintegration*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Brenninkmeijer, A.F.M., H.J. Bonenkamp, K. van Oyen, H.C.M. Prein & P. Walters (red.) (2005) *Handboek mediation*. Den Haag: Sdu Uitgevers, derde herziene druk.
- Brenninkmeijer, A.F.M., H.J. Bonenkamp, K. van Oyen & H.C.M. Prein (red.) (2009) *Handboek mediation*. Den Haag: Sdu Uitgevers, vierde herziene druk.
- Brenninkmeijer, N., M. Geerse, C. Roggeband, et al. (2009) *Eergerelateerd geweld in Nederland. Onderzoek naar de beleving en aanpak van eergerelateerd geweld*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Dijkjen, van & A. Nauta (1978) Bloed- en eerwraak onder Turken in Nederland. *Algemeen Politieblad*, 127, 227-231.
- Eck, C. van (2001) *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Ernsters, R. (2007) *Eer en eerwraak. Definitie en analyse*. Amsterdam: Bulaaq.
- Ferwerda, H. & I. van Leiden (2005) *Eerwraak of eergerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.
- Gezilk, E. (2003) *Eer, identiteit en moord. Een vergelijkende studie naar Nederland, Duitsland en Turkije*. Utrecht: Nederlands Centrum Buitenlanders.
- Ginat, J. (1997) *Blood revenge: family honor, mediation and outcasting*.
- Gunther Moor, L. & B. van Stokkom (red.) (2009) *Herstelrechtelijke politiepraktijken in Nederland en België*. Dordrecht: Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie.
- Janssen, M., S. Meijer & K. Bongers (2010) *Buurtbemiddeling in perspectief. Een praktijkevaluatie*. Utrecht: Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid.
- Janssen, J. (2008) *Je eer of je leven? Een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals*. Den Haag: Stapel & De Koning, tweede herziene druk.
- Janssen, J. (2009) *Analyse van mogelijke eerzaken. Het gebruik van de checklist en inzet van externe deskundigen. Deelrapport 2*. Den Haag: LEC EGG.
- Janssen, J. (2010) Overeenkomsten én verschillen tussen huiselijk en eer gerelateerd geweld. *Justitiële verkenningen*, nr. 8, 115-125.
- Janssen, J. (2014) Eer in de voetbalwereld. In: gesprek met Frank Paauw. *Proces*, nr. 6, 418-422.
- Janssen, J. (2016) *Afhankelijkheid en weerbaarheid. Over het complexe en bonte werk van professionals bij de aanpak van geweld in afhankelijkheidsrelaties*. Den Bosch: Avans Hogeschool.
- LEC EGG (2016) *Terugblik op 2015. Jaarverslag van het Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld*. Den Haag: LEC EGG/Nationale Politie.
- Lochs, M. (2010) *Bemiddeling in het Nederlandse strafproces. De mogelijkheden van slachtoffer-daderbemiddeling in het Nederlandse strafproces*. Den Haag: Boom Juridische uitgevers.
- Loef, L. & M. van Aalst (2012) *Eindrapportage strafrechtelijke aanpak eergerelateerd geweld*. Amsterdam: DSP-groep.
- Nauta, A. & H. Werdmolder (2002) *Onderzoek naar kenmerken van eerwraak. Tijdschrift voor Criminologie*, nr. 4, 367-373.
- Oenema, J. & A. van Dijke (2010) *Bemiddeling: tussen hulpverleners en onderhandelen*. In: A. van Dijke & L. Terpstra (red.), *De dochters van Zahir. Tussen traditie en wereldburger-schap*. Amsterdam: Uitgeverij SWP, 153-170.
- Sanberg, R. & J. Janssen (2011) *Het woord bij de daad voegen. (Om)mogelijkheden voor bemiddeling bij de aanpak van (dreigend) eer gerelateerd geweld door de politie*. Den Haag: Ministerie van Veiligheid en Justitie, Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en LEC EGG.
- Shapland, J. (2009) *Restorative justice conferencing in the context of community policing*. In: Gunther Moor et al. (red.), *Restorative Policing*. Antwerpen: Maklu.
- Bemiddeling door de politie bij eergerelateerd geweld
- Smits van Waesberghe, E., I. Sportel, L. Drost, E. van Eijk & E. Diepenbroek et al. (2014) *'Zo zijn we niet getrouwd'. Een onderzoek naar omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap*. Utrecht: Verwey Jonkerinstituut.
- Spapens, A.C. (2000) *Bemiddeling tussen dader en slachtoffer: bemiddelingsvormen voor, tijdens en na het strafproces*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Vogels, R., J.M. & P. Th. van der Zeijden (2010) *De stand van mediation in Nederland*. Zoetermeer: Status.
- Wierema, S. (2005) *Mediation, een interculturele oplossing? Een onderzoek naar de toepasbaarheid van mediation op interculturele conflicten* (afstudeerscriptie Radboud Universiteit Nijmegen), www.nmi-mediation.nl/over_mediation/bibliotheek/scripts/pnp.
- Zweers, J.S., S. Bouma & J. Wils (2011) *'Aan de goede kant van de eer'. Eindevaluatie van een meerjaren kaderprogramma*. Zoetermeer: Research voor Beleid.